

Др Атанасије Пуљо – пионир српске стоматологије

Светлана Јовановић¹, Срђан Миловановић^{2,3}, Даница Заграђанин⁴,
Небојша Миловановић⁵, Драгана Пузовић⁶

¹Одељење јавног здравља, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија;

²Клиника за психијатрију, Клинички центар Србије, Београд, Србија;

³Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија;

⁴Институтски предмети – Етика, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија;

⁵Специјална болница за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“, Београд, Србија;

⁶Институт за судску медицину, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија

КРАТАК САДРЖАЈ

Др Атанасије Пуљо (1878–1944) био је добровољац у балканским ратовима, активни учесник у Првом светском рату и први који је уочио значај заједничког рада зубног лекара и хирурга у збрињавању рањеника с повредама вилица и лица. На тај начин заузео је примат у овој области и три године пре других дошао на ову генијалну замисао. Светски је призната његова метода лечења застарелих прелома горње вилице, названа „балканска метода“. Др Пуљо је пионир стоматолошке рендгенологије у Србији, оснивач Одонтостоматолошке клинике Медицинског факултета и идејни зачетник Стоматолошког факултета у Београду. Зaslуге др Атанасија Пуље, свеобухватног медицинара, остају утемељене у институцији факултета коју је пионирски зачео овај родоначелник стоматологије у Србији.

Кључне речи: стоматологија; историја; Атанасије Пуљо; максилофацијална хирургија; Србија

УВОД

У историји стоматологије др Атанасије Пуљо познат је као отац српске стоматологије, пионир на пољу максилофацијалне хирургије и идејни творац Стоматолошког факултета у Београду. Његов животни пут био је занимљив и сложен, узбудљив попут каквог романа, који се, нажалост, срећно не завршава.

Рођен је у Земуну 9. јануара 1878. године у угледној цинцарској породици као најстарији син. Наочит, интелигентан и вредан, после завршене Земунске гимназије (1894) одлази у Грац на студије медицине [1]. Будући нестрпљив и заинтересован за нова сазнања, студије завршава у најкраћем року. Одлази убрзо у Париз на специјализацију. Године 1904, са 26 година, већ је специјалиста зубног лекарства. Враћа се у Земун, обавља општу лекарску, али се убрзо потпуно посвећује приватној зубнолекарској пракси. Активан је и у друштвеном животу града и један од оснивача Земунског српског соколског друштва 1905. године.

РАТНА ИСКУСТВА

Октобра 1912. почиње Први балкански рат (српско-турски рат). Готово истог трена др Пуљо тајно прелази из Земуна, који је у саставу Аустроугарске, у Београд. Ставља се на располагање српском Црвеном крсту „свим

знањем, умењем и срцем“ [2]. Ради у близини Саборне цркве, у тек основаној Петој резервној болници, смештеној у основној школи и којом управља др Суботић млађи.

Дана 13. октобра 1912. године примљено је 57 рањеника, пише др Пуљо, од чега седморо с костоломима вилица. Оснива Одељење за преломе вилица, којим ће руководити током балканских ратова до краја 1913. године [3]. Већ тада он уочава анатомске карактеристике прелома вилица и спроводи своју замисао о лечењу ових повреда. „Не треба чекати да рана зацели. Одмах намештати поломљене делове, удлагама их спајати, фиксирати преко преосталих зуба који су најсигурнији путоказ и задржати их у том положају“ [2]. Примењивао је различите имобилизационе направе и удлаге, док је повреде меких ткива обрађивао у сарадњи с хирургом. Тиме је први почео да се залаже за сарадњу зубног лекара и хирурга у збрињавању прелома вилица и лица, истичући да су рана и одговарајућа имобилизација виличних делова важан моменат у лечењу. До тада су у свету и код нас рањенике с повредама лица и вилица лечили хирурзи, који су пажњу посвећивали само санацији меких ткива. Није у правом смислу речи постојала специјалистичка обрада виличних костију и сарадња зубних лекара. Зато су резултати лечења били лоши, с тешким последицама, као што су неприхватљиви ожиљци и деформитети, који воде до унакажења, тешког инвалидитета и смрти.

Correspondence to:

Srđan MILOVANOVIĆ
Medicinski fakultet
Dr Subotića 8, 11000 Beograd
Srbija
dr.srle@eunet.rs

Др Пуљо се оштро супротставио доктрини јапанских лекара из руско-јапанског рата 1905. године која је гласила: прво сачекати да ране меког ткива зарасту, па се тек онда бавити костоломима. Он је доказао обрнуто: да тек намештање преломљених костију омогућава коректну обраду меког ткива. Ово начело обраде „од унутра ка споља”, које је Пуљо иницирао 1912. године, биће касније приписано као капитално откриће америчком зубару, „највећем хирургу пластичару света”, „чудотворцу Западног фронта”, др Варазманду Ованесу Казањану, који ће тек у пролеће 1915. године почети да се бави повредама лица и вилица [4]. Формирани су посебни тимови за обраду максиллофацијалних повреда, састављени од хирурга и стоматолога. Такве тимове имали су током Првог светског рата, од 1915. године све зараћене стране. На пример, амерички експедициони корпус у Европи током 1917. имао је 74 тима са по два хирурга и стоматолога у установама за максиллофацијалну хирургију [5].

Своје ратно искуство у лечењу прелома вилица др Пуљо је публиковао у нашим и страним часописима. Тако је у „Српском архиву за целокупно лекарство” објавио 1914. године рад под насловом „О костоломима вилица у српско-турском и српско-бугарском рату”. У истом часопису је до 1940. године објављивао и радове не само на тему лечења прелома вилица у рату, него и из других области стоматологије [6-9].

Једанаестог септембра 1914. године, искористивши краткотрајно ослобађање Земуна приликом српске офанзиве у Срем, др Пуљо с породицом прелази у Београд. Војни санитет поставља га за шефа Одељења за повреде вилица у Петој резервној болници (болница српског Црвеног крста) у Нишу, у којој ради до повлачења српске војске на Крф 1915. године.

БОРАВАК У ФРАНЦУСКОЈ И ОБЈАВЉЕНИ РАДОВИ

После повлачења српске војске 1915. године др Пуљо одлази у Француску са жељом да годину дана проведе на усавршавању хируршких поступака аутопластике и трансплантације кости и хрскавице. Усавршава се на хируршком одељењу болнице Сен Луј и Шаптал у Паризу и америчкој болници у Нејију крај Париза [3].

Новембра 1916. године учествује у Паризу на Међународном конгресу зубара (*Congrès Dentaire Interalliés*). Његова метода лечења релативно застарелих прелома горње вилице екстензијом у француској и англосаксонској литератури добиће назив „балканска метода”. Реч је о направи којом се тегом преко котура извлачи и враћа на своје место уназад утиснута и преломљена горња вилица [4, 10]. Саопштио је реферат који је објављен у француском часопису „Одонтологија” (*L'Odontologie*) у којем је приказао своја искуства у лечењу 345 рањеника с преломима вилица који су били нанесени ватреним оружјем (261 прелом доње, 84 прелома горње вилице, 19 прелома обе вилице) [11]. Сматрао је да „код лечења прелома вилица мора да иде рад зубног лекара и рад хирурга упоредо. Хирург сам не

може успешно лечити преломе вилица, а исто тако ни сам зубни лекар, ако није хируршки изображен”. Постављајући принцип упоредне хируршко-протетичке обраде повреда ткива максиллофацијалног предела, његови радови су послужили касније многим стручњацима у свету као основ за даљи развој стоматолошке науке у овој области.

У истом француском часопису објавио је још три оригинална рада 1917. и 1919. године [12, 13, 14]. У првом раду осврће се на допринос Мартина (*Martin*) из Лиона, који је 1881. године први применио максилотомију, и Мориса Роја (*Maurice Roy*), који је у свом раду објављеном у истом часопису 1909. године приказао лечење болесника од хроничних алвеоларних апсцеса и описао начин лечења који је назвао „алвеолорадикуларна киретажа” с одличним резултатима. Др Пуљо на почетку рада наводи да је сагласан са запажањима овог француског истраживача, те својим радом даје допринос у вези с интервенцијом на алвеоларној чашици, за коју предлаже да се назове „максилотомија” [12]. Описао је припрему пре операције, саму интервенцију и постоперационо збрињавање болесника. У то време успешно је обавио 94 хируршка захвата од 95. Закључио је да максилотомија није компликована метода и да би сваки стоматолог могао да је изведе [12].

У другом раду описује 23 случаја максилотомије с алвеоло-радикуларном киретажом [13]. У оба рада истиче велики значај рендген-апарата, како у дијагностичке сврхе, тако и у преоперационом и постоперационом збрињавању болесника. Др Пуљо је 1912. године обавио прво рендгенско снимање зуба и пиониер је стоматолошке радиологије у Србији.

Године 1919. објављује рад о електричним струјама у устима које су последица протетичких радова (мостова) од злата и амалгамских пломби [14]. Описује два случаја која је имао у пракси и начин на који је решио овај проблем, који је веома болан и непријатан за пацијента. Закључио је следеће: „Морам да запазим да се електричне струје рађају у устима врло често после зубних радова. И стога, електричне струје у устима направљене од контакта два метала у присуству пљувачке понекад могу бити доста јаке и могу да направе озбиљне болове и велике непријатности ако пролазе кроз зубе са живим пулпама (виталне зубе). Лекте компликације је прост. Мора бити постављен у колу изолациони слој обичног цемента или синтетике”.

ПОСЛЕРАТНИ ПЕРИОД

После рата (1918–1922) др Пуљо и даље борави у Француској, где желе да га, због изузетне стручности, задрже на факултету у Ници, где му је рођен старији син. Међутим, он се враћа с породицом у Београд да помогне свом напаћеном народу. Тако је 11. новембра 1923. године указом Министарства народног здравља постављен за шефа Поликлинике за болести уста и зуба Опште државне болнице у Београду, која његовим залагањем 1930. године мења назив у Стоматолошка

ЛЕКАРСКА КОМОРА
за Србију, Војводину и Срем

ЛИЧНИ ПОДАЦИ
ЗА ИМЕННИ РЕГИСТАР КОМОРЕ

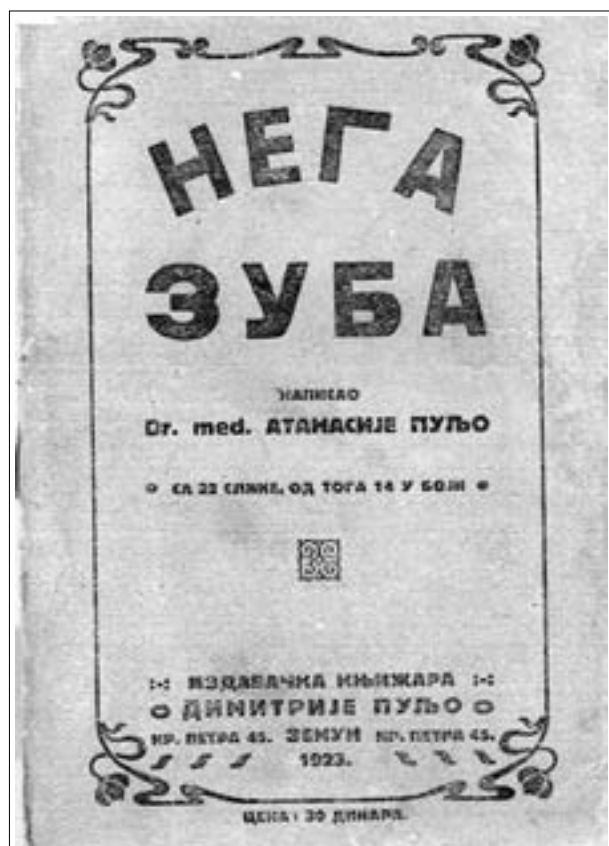
1	Име и презиме са потпуном писаном сликом	Атанасија П. Пуљо
2	Дат. места и година рођења:	Београд 1878 год.
3	Место рођења, оца:	Београд
4	Место становања и адреса:	Београд, Милошевићева ул.
5	Издатност, политиком:	С Х С
6	Где је служио медицински струков: место и датум примања и датум изласка:	Београд, 1901 год., 1902 год.
7	Да ли је и каква професионална докторска диплома:	нема
8	Има ли други професионални звање и место и датум:	нема, год 1908 год.
9	Да ли је у једној или више државних лекарских коморама и годинама чланства:	У једној државној лекарској комори у Београду год 1908 год.
10	Где је професионално био занат:	у Београду
11	Да ли је специјалиста и за коју струковну област (Има. Гипс. Златна и сребрна и др. и годинама своје специјализације):	За специјалност зуба и златних протеза од 1908 год.
12	Да ли је раније био члан друге лекарске коморе и где:	нема
13	Да ли је издатност на лекарском Стату и за коју комору:	нема
14	Да ли је био старостарином:	нема

18. новембра 1924 г.

Својеручно писане слике
Др Атанасија Пуљо

Трудило се да се овај списак
сачува у архиви
Др Атанасија Пуљо

Слика 1. Лични подаци за именик Лекарске коморе 1924. године
Figure 1. Personal data for the Registry of Medical Chamber, 1924

Слика 2. Насловна страна књиге „Нега зуба“ др Атанасија Пуље из 1923. године
Figure 2. Cover page of the book “Dental Care” by Atanasije Puljo, 1923

поликлиника. На Поликлиници добија и постеље за збрињавање тешких максилотофацијалних болесника [15, 16].

Десетог септембра 1924. године приступа Лекарској комори за Србију, Војводину и Срем (Слика 1) [17].

Године 1923. др Пуљо објављује књигу „Нега зуба“, на 160 страна и са 32 слике, од којих 14 у боји (Слика 2) [18]. Ова стручно-информативна књига штампана је у издавачкој књижари „Димитрије Пуљо“ у Земуну. У предговору књиге аутор каже: „Намера ми је да у овој књизи, јасно и свакоме разумљиво, изнесем од колике су важности и вредности добри и здрави зуби; на који их начин човек може сачувати, и ако су покварени како до добрих и здравих зуба може доћи. Уверен да ова књига одговара потреби нашег народа, предајем ју јавности са жељом да много добра учини.“ Циљ књиге је испуњен кроз 28 поглавља, којима су обухваћене све области стоматологије и данас актуелне теме, као што су: развитак зуба, млечни зуби, каријес, шкодљивост дувана зубима, запаљења зубне сржи, позубице и десни, чување и чишћење зуба, пломбирање и вађење зуба, вештачки зуби, вилице и мостови, неправилна оклузија, цисте. Велики значај даје се превентивном деловању и здравственоваспитном раду, односно редовном и правилном одржавању оралне хигијене у свим старосним групама, а нарочито у децем узрасту. На крају књиге, у поглављу „Терминологија“, др Пуљо је, ради бољег разумевања, за стручне лекарске и зубнолекарске латинске изразе пронашао одговарајуће на српском језику. Навео је по азбучном реду укупно 25 српских израза с преводом на латински, француски или немачки језик. Такође захваљује др Милану Јовановићу Батуту, који му је „помогао при стварању српских израза“ [18]. Ово дело је било пионирски подухват у нашој земљи када је реч о народном здрављу, стоматологији и стручној стоматолошкој терминологији.

Даљи допринос народном здрављу др Пуље огледа се у сарадњи са др Добривојем Гер. Поповићем, уредником „Народног лекара“, у издањима ове књиге из 1925. и 1927. године [19, 20]. Значајан је и допринос неколико година касније у ауторском уделу под руководством др Ксенофона Шаховића, у издању прве свеске Југословенског друштва за изучавање и сузбијање рака, где је др Пуљо обрадио тему малигнух тумора у устима [21].

Значајно је истаћи да на Стоматолошку поликлиннику Опште државне болнице прима 1925. године прве докторе опште медицине који могу да специјализирају болести уста и зуба у Краљевини Југославији, до пред сам Други светски рат [22]. Иако је ова специјализација предвиђена Санитетским законом из 1919. године, није постојала у тадашњој Краљевини Југославији до 1925. Дотад су сви ову специјализацију завршавали у иностранству, најчешће у Грацу, Бечу, Паризу и Берлину. Каснији Санитетски закон, донет 1930. године, прописује да назив специјалисте за болести уста и зуба добијају само лекари целокупног лекарства који су обавили одговарајући специјалистички стаж у траја-

Слика 3. Др Атанасије Пуљо с особљем Стоматолошке поликлинике Опште државне болнице у Београду
Figure 3. Dr. Atanasije Puljo and the staff of the Dental Polyclinic of State Public Hospital in Belgrade

Слика 4. Др Атанасије Пуљо с породицом
Figure 4. Dr. Atanasije Puljo with his family

њу од најмање 18 месеци на одговарајућој клиници у земљи или иностранству (Слика 3).

Др Пуљо је од почетка свог стручног рада посвећен и приватној зубнолекарској пракси, коју обавља у Земуну. Управни одбор Лекарске коморе, на основу решења министра народног здравља, 1932. позитивно одговара на захтев др Пуље и одобрава му да своју приватну зубнолекарску праксу пренесе из Земуна у Београд, на адресу Делиградска бр. 10, где се и преселио с породицом (Слика 4) [17]. Данас је то место обележено спомен-плочом.

Године између два светска рата обележава изузетна стручна активност др Пуље и српских стоматолога. Званично су српски зубни лекари приступили Међународном удружењу стоматолога 1930. године. Обавезали су се да остваре следеће циљеве: зубно лекарство је саставни део опште медицине, медицинска специјалност; обављање стоматолошке праксе дозвољено је само стручно образованим лекарима; стоматологија мора да буде обавезан предмет са сталном катедром; неопходно је оснивање стоматолошких клиника и факултета.

Године 1936. указом Министарства просвете основана је Одонтостоматолошка клиника Медицинског факултета Универзитета у Београду, за чијег је првог управника изабран др Атанасије Пуљо, у рангу ванредног професора универзитета за предмет Болести уста и зуба (потврдили Веће и Савет Медицинског факултета), који су слушали и полагали студенти пете године медицине. На њој су лекари опште медицине обављали специјалистички стаж, полагали специјалистички испит и стицали звање специјалисте за болести уста и зуба. Од те далеке године, када је основана Катедра за стоматологију Медицинског факултета, до данас студенти слушају и полажу тај предмет.

Др Пуљо ће са својим ђацима 1933. године основати Стоматолошку секцију Српског лекарског друштва (СЛД), прву специјалистичку секцију у оквиру СЛД. Многи његови ђаци учествоваће и у оснивању Стоматолошког факултета у Београду 1948. године, првог на Балкану, доследно заступајући гледишта свога учитеља [10, 23].

Почетком Другог светског рата (29. априла 1941. године) др Пуљо постављен је за шефа Одељења за болести уста и зуба у Главној војној болници у Београду.

ЗАКЉУЧАК

Својим самопрегорним радом током балканских ратова др Пуљо је заузео пионирско место у развоју наше стоматологије, а посебно ратне трауматологије повреда лица и вилица. Може се с правом рећи да је дао оригиналан допринос светској и медицинској науци три године пре других научника у свету. Пионир у стоматолошкој рендгенологији, оснивач Стоматолошке поликлинике Опште државне болнице, писац књиге „Нега зуба“, оснивач Катедре за стоматологију Медицинског факултета Универзитета у Београду, ментор првих специјалиста за болести уста и зуба у Краљевини Југославији, плодан писац бројних стручних радова у нашим и страним часописима, др Атанасије Пуљо погинуо је у саобраћајном удесу 1944. године у Београду, када је на њега налетео војни камион. Тако се угасио живот лекара и хуманисте који је дао значајан допринос нашој науци. Из овог језгра израстао је Стоматолошки факултет Универзитета у Београду 1948. године, први на тлу тадашње ФНР Југославије.

ЗАХВАЛНИЦА

Аутори користе прилику да изразе захвалност породици др Ружице Пуљо на љубазности и додатним подацима о животу др Атанасија Пуље, као и на фотодокументацији.

ЛИТЕРАТУРА

- Spomenica Zemunske gimnazije 1858-2008. Zemun: Zemunska gimnazija; 2008.
- Dimitrijević B. „Balkanska metoda“, radio drama. II program Radio Beograda, 26. 10. 1997.
- Puljo A. Prelomi vilica u našim ratovima za oslobođenje od 1912-1915. godine. Srp Arh Celok Lek. 1922; 24(4-5):157-68.
- Dimitrijević B. Razvoj specijalističkih službi. Vojnosanit Pregl. 2008; 65:35-40.
- Maksimović P, Zagradjanin D. The Contribution of Atanasije Puljo to the World Medical Science during the Balkan Wars (1912-1913). 73rd FDI Meeting of the Working Group on History of Dentistry, Belgrade, 1982.
- Puljo A. Kostolomi vilice u srpsko-turskom i srpsko-bugarskom ratu. Srp Arh Celok Lek. 1914; 20(3):95-114.
- Puljo A. Anodontia. Srp Arh Celok Lek. 1939; 41(10-11):442-7.
- Puljo A. Organizacija zubno-lekarske pomoći u ratu. Srp Arh Celok Lek. 1939; 41(12):542-5.
- Puljo A. Glavni osnovi lečenja preloma vilica. Srp Arh Celok Lek. 1940; 42(10):485-512.
- Dimitrijević B. Atanasije Puljo. Odontostomatologija. In: Savićević M, editor. Profesori Medicinskog fakulteta u Beogradu od osnivanja do 50-tih godina XX veka. 2nd ed. Beograd: Medicinski fakultet; 2003. p.341-42.
- Poulio A. Le traitement des fractures des maxillaires en Serbie (1914-1915). L'odontologie. 1916; 259-67.
- Poulio A. La maxillotomy. L'odontologie. 1917; 12:459-66.
- Poulio A. Vingt-trois cas de maxillotomy curettage alveolo-radulaire. L'odontologie. 1919; 9:379-85.
- Poulio A. Le courant électrique dans la bouche. L'odontologie. 1919; 3:99-103.
- Dimitrijević B. Stomatologija i kultura. Beograd: Nova Evropa; 2002.
- Gavrilović V. i saradnici. 25 godina Stomatološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Beograd. BIGZ; 1973.
- Dosije 392, Lekarska komora, Istorijski arhiv Beograda.
- Puljo A. Nega zuba. Zemun: Izdavačka knjižara „Dimitrije Puljo“; 1923.
- Narodni lekar. Popović DG, urednik. Beograd: Izdanje autora; 1925.
- Narodni lekar. Popović DG, urednik. Preradeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Čukovića; 1927.
- Puljo A. Maligni tumori u ustima. In: Šahović K, editor. O raku. I sveska. Beograd: Jugoslovensko društvo za izučavanje i suzbijanje raka; 1932. p.45-56.
- Gavrilović V. Istorija stomatologije. Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga; 1986.
- Maksimović J. Doprinos lekara iz Vojvodine u uspostavljanju zdravstvene službe u Srbiji i osnivanju i radu Srpskog lekarskog društva. Med Pregl. 2008; 61(3-4):191-203.

Dr. Atanasije Puljo: Pioneer of Serbian Dentistry

Svetlana Jovanović¹, Srdjan Milovanović^{2,3}, Danica Zagradjanin⁴, Nebojša Milovanović⁵, Dragana Puzović⁶

¹Department of Public Health, Faculty of Dental Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;

²Clinic of Psychiatry, Clinical Centre of Serbia, Belgrade, Serbia;

³School of Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;

⁴Institute of Ethics, Faculty of Dental Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;

⁵Special Hospital for Psychiatric Diseases “Dr. Laza Lazarević”, Belgrade, Serbia;

⁶Institute of Forensic Medicine, Faculty of Dental Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

SUMMARY

This paper describes the life and work of Dr. Atanasije Puljo (1878–1944). He was a volunteer in the Balkan wars, an active participant in the First World War; he was the first who noted the importance of team-work of a dentist and a surgeon in the care of jaw and facial injuries. He established primacy in this field, as he came up with this brilliant idea three years before other colleagues. His method of treatment of the upper jaw neglected fractures, called the Balkan method,

was recognized worldwide. Dr. Puljo is the pioneer of dental radiology in Serbia, founder of the Odontology Clinic of the Medical Faculty and main supporter of the establishment of the School of Dentistry. Merits of Dr. Atanasije Puljo, medical practitioner with a broad knowledge in different fields, remain within the academic institution that was founded by this pioneer of dentistry in Serbia.

Keywords: dentistry; history; Atanasije Puljo; maxillofacial surgery; Serbia